

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

КУДРЯЧЕНКО Андрій Іванович

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ
НІМЕЧЧИНИ /1970 - 1991 РОКИ/

07.00.03 - Загальна історія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

К и ї в - 1 9 9 4

00756376 (У)

№ 31, 620

робота виконана в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий консультант - доктор історичних наук, професор
ГУЛЕВИЧ Віктор Наумович

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук
МАРКОВ Карло Анатолійович
2. Доктор історичних наук, професор
ГАЙДУКОВ Леонід Федорович
3. Доктор історичних наук, професор
ХИШНЯК Ігор Антонович

Провідна організація - Київський університет ім.Тараса Шевченка,
Міністерство освіти України, м.Київ

Захист відбудеться " 27 " січня 1995 р. о 14 год.

на засіданні спеціалізованої вченої ради Д0 І6.31.01
в Інституті історії України за адресою: 252001, м.Київ-І,
вул.М.Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту
історії України НАН України, адреса: 252001, м.Київ-І,
вул. М.Грушевського, 4.

Автореферат розісланий " 26 " грудня 1994 р.

ВЧЕНОЇ СЕКРЕТАР
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ

 М. ВЛАСОВ
АН України

І. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Загальна характеристика дослідження. Зовнішня політика Федера-

тивної Республіки Німеччини – держави, що є однією із провідних демократій Заходу, має значний вплив на становище як на європейському континенті, так і в світі в цілому. Стан міжнародних відносин багато в чому залежить від того, яким реальним змістом наповнюється європейська політика ФРН. Перші кроки до подолання воєнно-політичного розколу Європи були зроблені на рубежі 70-х років, значною мірою завдяки європейській політиці Бонна. ФРН внесла свій вагомий внесок у процес так званої розрядки, без якої були б мало ймовірними події останнього десятиріччя ХХ століття. Запропонована тема дослідження торкається важливої вузлової проблеми історії Федеративної Республіки Німеччини, що мала визначний вплив на подальший розвиток Європи.

Відтак, актуальність теми визначається, по-перше, необхідністю вирішити важливу наукову проблему, яка має загально-теоретичне та практичне значення; по-друге; нагальною потребою дати наукові оцінки європейської політики ФРН в 1970–1991 рр., виходячи із нових концептуальних підходів до вивчення загальної історії зарубіжних країн; по-третє, значенням зовнішньої політики ФРН як у європейському, так і світовому вимірах; по-четверте, необхідністю дати об'єктивний аналіз процесу вироблення та реалізації європейської політики Бонна на базі сучасних підходів та нового бачення проблеми; по-п'яте, важливість

з'ясування механізму технології планування та наукової розробки європейської політики ФРН; по-шосте, прагненням дисертанта дати науково обгрунтовану відповідь на уявні та дійсні причини успіхів або невдач європейської політики Бонна у зазначений історичний період; по-сьоме, можливість використання історичного досвіду формування та реалізації європейської політики ФРН молодим українською дипломатією як щодо країн Європи, так і щодо інших країн світу.

Актуальність теми дослідження визначила й наукову проблему дисертації: з'ясування особливостей вироблення та реалізації європейської політики Бонна у 1970-1991 роки та її історичних наслідків.

Вирішення цієї наукової та прикладної проблеми обумовлює вибір дисертантом концепції дослідника: найбільш вірогідні шанси на успіх має така зовнішня політика, яка ґрунтується на національних інтересах та наукових засадах вироблення і здійснення її стратегії та тактики.

Виходячи із зазначеної наукової проблематики та концепції, об'єктом дослідження є міжнародні відносини ФРН з європейськими державами, аналіз причин і наслідків змін її зовнішньополітичного курсу щодо країн континенту, а предметом - європейська політика Бонна, її історичне місце, а також ставлення урядових кіл і провідних партій даної країни до проблем устрою й розвитку політичних процесів в Європі.

Таким чином, мета цього дослідження - зробити наукові висновки щодо особливостей процесу розробки та реалізації боннськими урядовими колами європейської політики Федеративної

Республіки Німеччини у 1970-1991 роки, а також обґрунтувати передбачуваний прогноз її зовнішньополітичного курсу в нових умовах.

Завдання дослідження полягає в тому, щоб, піддавши аналізу концептуальні засади європейської політики ФРН щодо країн двох частин континенту та виявивши причини і наслідки нових підходів, дослідити загальні і конкретно-історичні риси боннської зовнішньої політики. На основі вивчення нових документів, матеріалів, що відносяться до теми дослідження, спогадів учасників подій та ін. зроблена спроба заново неупереджено в комплексі проблем Європи переглянути і оцінити європейську політику ФРН. Для досягнення цього автор поставив перед собою такі завдання:

1/ дослідити місце, роль та значення європейської політики ФРН у 1970-1991 рр.;

2/ визначити особливості формування основних напрямків європейської політики урядових кіл Бонна в зазначений період;

3/ проаналізувати причини, спонукальні мотиви і філософські засади змін європейської політики ФРН за висвітлюваний період у відповідності до нових наукових поглядів;

4/ показати рівень впливу на формування європейської політики цього періоду різних політичних партій;

5/ з'ясувати основні пріоритети курсу Бонна, виявити масштаби його діяльності по зміцненню західноєвропейських структур;

6/ висвітлити об'єктивно прагматичні підходи у європейській політиці ФРН шляхом аналізу змісту та порівняння різних аспектів практики нової східної політики;

7/ запропонувати власне трактування німецько-німецьких відносин в період від визнання НДР до об'єднання її з ФРН;

8/ дослідити зовнішні аспекти досягнення державної єдності німецького народу в руслі подолання повоєнного політичного розколу Європи;

9/ розкрити витоки неоднозначного характеру політики ФРН щодо країн колишнього східного блоку та правонаступників СРСР в перші роки посткомуністичного періоду;

10/ виявити арсенал засобів, що використовує Бонн у формуванні політики щодо країн молодого демократії в тому числі і України.

Хронологічні межі дисертаційної роботи охоплюють період з 1970-х років - часу правління нової соціал-ліберальної коаліції, яка внесла суттєві зміни у зовнішньополітичний курс країни, по 1991 рік - коли досягнута державна єдність німецького народу стала водночас причиною і наслідком великих політичних зрушень на континенті і світі. Приєднання до ФРН НДР і Західного Берліна стало можливим на шляху творення нової Європи, започаткувало розбудову неконфронтаційної моделі відносин. Об'єднана ФРН і розвал Радянського Союзу в 1991 р. значно змінили всю конфігурацію європейських і світових відносин. Таким чином визначені хронологічні межі дослідження - це цілком завершений історичний період розвитку ФРН і повоєнної Європи. Виділення цього періоду уявляється правомірним із урахуванням тих обставин, що впродовж цих десятиріч урядові кола ФРН, незважаючи на певні відхилення і коливання, втілювали більш не-

залежний зовнішньополітичний курс, вивели державу на новий рівень міжнародних відносин, перетворивши її у важливий чинник європейського мирного порядку. Доцільність зазначених хронологічних меж зумовлюється й прагненням пошукача переосмислити під історико-порівняльним кутом зору складні умови, в яких відбулася трансформація європейської політики ФРН і тих наслідків, до яких призвело коригування і реалізація нових підходів до устрою в Європі. Такий підхід надає можливість об'єктивного історичного аналізу подій та явищ минулими.

Поряд з цим в дисертації автор вважав за доцільне проаналізувати ще не зовсім усталену практику зносин нової ФРН з європейськими країнами, з суб'єктами міжнародних відносин, що постали на теренах пострадянського простору і в їх числі з незалежною Україною. Такий підхід дозволив дисертанту значно глибше обґрунтувати висновки аналізу європейської політики Бонна у досліджуваній період, а також більш повно врахувати особливості і головні напрямки зовнішньополітичного курсу ФРН при здійсненні прогнозу її політики в умовах постконфронтаційної Європи.

Методологічною основою дослідження є закони матеріалістичної діалектики з урахуванням принципу історизму на ґрунті історико-порівняльного та аналітичного методів наукового дослідження. Пошукач намагається уникнути помилок багатьох своїх попередників, які часто оцінювали політику ФРН лише з вузько-класових позицій і на догоду ідеологічним кліше. Дослідник використовує історико-порівняльний і об'єктивний аналіз. Дані принципи дають можливість співставити політичні підходи і

дипломатичні дії боннського уряду на протязі значного від-
різку часу, відкидаючи другорядне та зовнішнє, встановити
стратегічно виграшне і негативне як у концепціях, так, власне,
і в самій політиці. Застосування цього наукового інструмента-
рію мало допомогти глибше розкрити проблему, дати нове
трактування ряду важливих питань, що до цього ігнорувалися або
спотворивалися, і уникнути суб"ективізму та упередженості.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертації визна-
чаються самою постановкою і розробкою авторської концепції
щодо європейської політики ФРН зазначених хронологічних меж.
Під кутом зору позитивних змін в Європі, з допомогою історико-
порівняльного і об"єктивного аналізу в дослідженні:

- 1/ вперше у вітчизняній історіографії з нових історич-
них позицій вирішена важлива наукова і практична проблема;
- 2/ зроблений неупереджений аналіз змісту, форм, методів
та засобів міжнародної діяльності боннських урядових кіл в
реалізації ними концептуальних засад європейського курсу на
базі німецьких національних інтересів;
- 3/ обґрунтовані нові ідеї, положення та висновки, які
значною мірою збагачують національну історичну науку;
- 4/ висвітлені роль, місце та значення східноєвропейських
країн у загальній європейській політиці Бонна;
- 5/ сформульовані закономірності, особливості та тенден-
ції основних напрямків трансформації європейської політики ФРН;
- 6/ визначені чинники, які впливають на аспекти розробки
та формування політики Бонна щодо європейських країн;

7/ проведений неупереджений аналіз підходів різних урядових коаліцій щодо вироблення та проведення нової східної політики Бонна у зазначених хронологічних межах;

8/ здійснена наукова оцінка еволюції та результатів європейської політики ФРН;

9/ зроблений прогноз щодо європейської політики ФРН у майбутньому, а також у відношенні нових демократій постсоціалістичного простору;

10/ сформульовані конкретні рекомендації для української дипломатії щодо вироблення національної політики щодо ФРН.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що вирішена важлива наукова проблема, а її результати можуть бути використані для подальшого більш глибокого вивчення даної та суміжної проблематики, а також використані практичними співробітниками зовнішньополітичних установ.

Фактичний матеріал, узагальнюючі висновки, пропонувані в дисертації, можуть стати в нагоді для поглибленого аналізу і наукового прогнозування перспектив європейської політики ФРН, підготовки відповідних документів зовнішньої політики України.

Вузлові проблеми повоєнного устрою Європи, підходи боннського уряду щодо об'єднання європейських народів дозволяють краще розуміти зовнішньополітичний курс ФРН, враховувати його специфіку при обговоренні і прийнятті державних рішень та подоланню існуючих в українській масовій свідомості неадекватних уявлень про суть, характер і напрямки політики ФРН у Європі.

Практичне значення мають матеріали дисертації й відповідний аналіз практики торговельно-економічного, науково-технічного та гуманітарного німецько-українського співробітництва для відповідних міністерств і державних установ України, членів аналогічних депутатських комісій та управління міжнародної служби Президента України.

Матеріали дисертації сприятимуть розробці і викладанню курсів "Історія міжнародних відносин та зовнішньої політики", "Історія дипломатії", "Зовнішня політика ФРН" та різноманітних спецкурсів для студентів гуманітарних факультетів вузів України. Фактичний матеріал, новий науковий інструментарій, викладений в дисертаційному дослідженні, може бути корисним як для викладачів учбових закладів, так і для широкого студентського загалу.

Апробація праці. Важливі положення і висновки дисертації були використані автором для підготовки доповідей на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях і, зокрема, на міжнародних: "Україна-Німеччина: українсько-німецькі стосунки у позитивному світогляді" - жовтень, 1991, м.Київ; "Україна й Польша в новій Європі" - листопад, 1992, м.Варшава; "Центральна Європа - європейський регіон" - серпень, 1993, м.Семерінг, Австрія; "Україна, Росія й Німеччина і проблеми нового європейського устрою" - листопад, 1993, м.Київ.

За матеріалами дослідження підготовлено ряд матеріалів для міжнародної служби Президента і МЗС України /отримали позитивну оцінку і застосовані практично/. За темою дисертації підготовлена монографія, опубліковано 27 наукових праць.

Особистий внесок дисертанта в розробку досліджуваної проблеми полягає у новому підході до аналізу особливостей формування і реалізації європейської політики ФРН у 1970-1991 роки, у прагненні автора відійти від усталених у недалекому минулому схем і оцінок

тогочасних подій, дати науково зважену й об'єктивну характеристику історичних процесів повоєнної Європи. З цією метою пошукач залучив значний масив нових документів, спогадів учасників подій та наукової літератури.

Виходячи із актуальності теми та поставлених завдань, автор вважає правомірним винести на публічний захист наступні науково-теоретичні і конкретні положення:

1/ Історичний приклад розвитку Федеративної Республіки Німеччини ще раз підтверджує ідею про те, що національні устремління до возз'єднання незалежні від політичного устрою і досягаються в результаті відповідного процесу завдяки раціональній і зваженій зовнішній політиці. Саме таку політику проводили боннські урядові кола в досліджуваний період.

2/ Процес становлення об'єднаної Німеччини в особі нової ФРН підтверджує ідею зверхності національних інтересів над нормами міжнародного права, якщо реалізація цих інтересів не завдає шкоди іншим країнам і народам, відбувається без застосування воєнної сили, а суто мирними засобами.

3/ Історичний досвід паралельного розвитку ФРН і НДР підтверджує ідею про те, що не стільки загальний життєвий рівень, а рівень демократії і свободи зумовлюють спрямування національних устремлінь, є базисом соціально-політичного самовизначення народу і фундаментом децентрових сил. Населення экс-НДР рішуче відмовилось від тоталітарної системи державно-бюрократичного соціалізму на користь правової системи демократії Федеративної Республіки Німеччини.

4/ Аналіз західноєвропейської політики ФРН показує, що еволюція розвитку країни шляхом свідомо запрограмованої залежності до взаємозалежності в межах західного виміру та відповідних політичних координат дозволяє країні не тільки полегшити відносини з колишніми ворогами, але й зайняти чільне місце в системі союзів, які виступають гарантом її власного міжнародного статусу.

5/ Східноєвропейська політика Бонна, являючись важливою складовою частиною загальноєвропейської політики, започаткувала новий період міжнародних відносин на континенті. Він втілювався в політику так званої розрядки та нового політичного мислення і як кінцевий результат цього періоду - розширена ФРН постала родоначальником нової європейської демократії та політики патерналізму до країн, що виникли на розвалинах радянського блоку.

6/ Політика ФРН щодо НДР є яскравим прикладом втілення у зовнішній політиці національної ідеї. Реалізація останньої привела до об'єднання Німеччини, що поряд з іншими чинниками сприяло розвалу соціалістичного блоку.

7/ В основі доктрин та концептуальних засад європейської політики Бонна знаходилося раціональне співвідношення загально-людських та національних цінностей, причому, на різних історичних етапах воно втілювалося в систему національних інтересів, яка залишалася імперативом діяльності усіх урядів.

8/ Західноєвропейська політика урядових кіл з Рейну суттєво впливала на ідею та формування об'єднаної Європи, але в той же час, європейський вимір переважаючи впливав на

становлення самої ФРН, і більше того, внутрішній чинник державної побудови останньої слугував взірцем для становлення об'єднаної Європи.

9/ Східноєвропейська політика Бонна мала на увазі вирішення трьох проблем: примирення Західної Німеччини з сусідами, зміни образу ворога на образ партнера, об'єднання двох німецьких країн. Науково вивірена східна політика та її реалізація через умілу стратегію і тактику забезпечили успіх у вирішенні цих проблем.

10/ Європейська політика нової ФРН є прикладом підвищення конструктивних аспектів великої держави континенту і чинником стабільності та невідворотності історичних змін у сучасному світі та в Європі.

11/ Український напрямок у східноєвропейській політиці Бонна, що базується на історичних притягальних традиціях та почутті історичної вини є для нової України важливим зовнішнім чинником, який слугує зміцненню її незалежності та розвитку партнерства і дружби, а також відновленню політичної присутності України в Європі, як важливого суб'єкта загальноєвропейського процесу.

12/ На основі об'єктивного аналізу європейської політики ФРН правомірно зробити прогностичний висновок про те, що наявність в Європі об'єднаної Німеччини суттєво змінює систему політичних координат континенту, зміщує центри політичного тяжіння і започатковує нову систему європейських та світових відносин, дієвим чинником якої буде німецька зовнішня політика.

Джерела та література. Використані джерела для написання дисертації - українською, російською, німецькою, англійською та польською мовами, різні за своєю політичною направленістю, науковою цінністю, методологією та методами дослідження, висновками та рекомендаціями, дають дисертанту право стверджувати, що наукова проблема, розв'язання якої він поставив перед собою за мету, не вирішувалась ні у вітчизнаній, ні, відповідним чином, у науковій літературі Росії та ФРН. Але велике коло наукової літератури і досліджень дали дисертанту практичний матеріал для ретельного аналізу поставленої проблеми на новій основі.

Дисертант уважно вивчив, насамперед, широке коло документів зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччини. В їх числі Конституцію ФРН, договори її з західними союзниками¹ та східноєвропейськими партнерами,² які торкаються висвітлюваного періоду. До них логічно приєднуються документи німецько-німецьких взаємин від визнання до об'єднання у жовтні 1990 р.³

¹ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Vom 23. Mai 1949. - Herstellung: Glaussen & Bosse, Leck. - Bonn. - 1979. Der Vertrag über die Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland und den Drei Mächten (Deutschlandvertrag). In.: Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland. - Bonn. - 1989.

² Dokumentation zur Ostpolitik der Bundesregierung: Verträge, Vereinbarungen und Erklärungen. Reihe: Berichte und Dokumentationen. - Herstellung: Glaussen & Bosse, Leck. - Bonn. 1990.

³ Das Ende eines Experiments: Umbruch in der DDR und deutsche Einheit. - Berlin. - 1990; Der Wandel in Deutschland und Osteuropa. Beiträge und Dokumente aus dem Europa Archiv. Verlag für internationale Politik. - Bonn. - 1990; Der Vereinigung Deutschlands im Jahr 1990. Eine Dokumentation. - Bonn. - 1991; Dokumentation zum 3. Oktober 1990. Presse- und Informationssamt der Bundesregierung. - Bonn. - 1990.

Автор широко використовував міжнародні документи європейського врегулювання в повоєнний період: Ятинської і Потсдамської конференцій держав-переможниць, Чотирьохсторонньої угоди щодо Західного Берліна, Наради з проблем безпеки і співробітництва в Європі, а також Договір про остаточне врегулювання у відношенні Німеччини, Договір про добросусідство між ФРН і СРСР та угоди з пострадянськими державами.¹ В цих документах відбиваються основні засади і напрямки зовнішньої і, зокрема, європейської політики Бонна, вони не лише підсумовували розвиток подій певного

¹ Тегеран - Ялта - Потсдам. Сборник документов. - М. - 1971; Внешняя политика Советского Союза и международные отношения. Сборник документов 1970-1977 годы. - М. - 1971-1978; Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XI-XXXVII. - М. - 1955-1986; Четырехстороннее соглашение по Западному Берлину и его реализация. 1971-1977 гг. Документы. - М. - 1977; Dokumentation zur Westberlinfrage. - Berlin. - 1974; Gesetz - und Verordnungsblatt von Berlin (West). 1970-1978; Dokumentation zur Westberlinfrage. - Berlin-Staatsverlag. - 1978;

Договор об окончательном урегулировании в отношении Германии // Вестник Министерства иностранных дел СССР. - 1990. - № 19; Договор о добрососедстве и сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Федеративной Республикой Германии // Вестник Министерства иностранных дел СССР. - 1990. - № 23; Договір між Україною і Федеративною Республікою Німеччини про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки / Поточний архів МЗС України за 1993 рік. Фонд діючих міжнародних договорів, оп. I, спр. 441.

історичного періоду, але й визначали напрями, зміни й нові аспекти підходів до європейського курсу /західно/ німецьких урядових кіл.

Особливе значення мають праці керівників держави і уряду ФРН, відповідних відомств з питань зовнішньої політики. Серед цього великого кола праць відзначимо роботи: В.Брандта - "Зустрічі й обличчя", "Воля до миру", "Без страху перед 1984 роком"; Г.Шмідта --- "Люди й держави", колишнього посла ФРН в Москві Г.Адлардта - "Московський щоденник"; Г.-Д.Геншера - "Німецька зовнішня політика: Вибрані і головні промови"; книгу "Гельмут Коль. Канцлер німецької єдності"; Е.Бара - "До європейського миру: відповідь Горбачову" та інші. ¹

Реалізації завдань і цілей дисертації сприяло вивчення заяв урядових коаліцій, відповідних документів щодо нагальних проблем європейського розвитку, які друкувалися в інформаційному бюлетені федерального уряду та партійній пресі.

З метою поглибленого аналізу проблем трансформації зовнішньополітичних підходів урядових коаліцій вивчалися програмні

¹ Brandt W. Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975. - Hamburg. - 1976; Der Wille zum Frieden: Perspektiven der Politik. - Hamburg. - 1971; Keine Angst vor 1984. Über den Tag hinaus. Eine Zwischenbilanz. - Hamburg. - 1974; Schmidt H. Die Menschen und Staaten. - Bonn. - 1989; Allardt H. Moskauer Tagebuch. - Düsseldorf. - 1974; Genscher H.-D. Deutsche Aussenpolitik: Ausgew. Grundsatzreden. - 1975-1980. - Bonn. - 1981, Deutsche Aussenpolitik: Ausgew. Reden u. Aufsätze. - 1974-1985. - Bonn. 1985; Helmut Kohl. Kanzler der deutschen Einheit. Eine Biographie // Aut.: Dr. Günter Muehler u. Klaus Hofmann. Bonn. - 1992; Kohl H. Deutschlands Zukunft in Europa; Reden und Beiträge des Bundeskanzlers. - Herford. - 1990; Bohr E. Zum Europäischen Frieden: Eine Antwort auf Gorbatschows. - Bonn. - 1988; Scheel W. Reden und Interviews. - Bonn. - 1976; Lehmann H.G. Offnung nach Osten. - Bonn. - 1984; Weizsäcker H. v. Die deutsche Geschichte geht weiter.- Berlin (West). - 1983.

документи і рішення політичних партій, їх керівних органів. Концептуальні засади, конкретні підходи чи зміни позицій відображалися у заявах щодо конкретних зовнішньополітичних кроків,¹ а також передвиборних програмах політичних партій чи виступах їх керівників у Бундестазі, що виходили спеціальними випусками, друкувалися у періодичних виданнях.²

Вагомим джерелом дисертаційного дослідження були офіційні матеріали урядових візитів до ФРН та політиків з Рейну до європейських країн, зустрічей в верхах, перш за все, з радянським керівництвом і його правонаступниками. Адаже за визначенням самих боннських політиків відносини з Москвою виходять далеко за межі двосторонніх стосунків,³ вони мають першочергове значення для європейського устрою в роки перелому міжнародних відносин і у постконфронтаційний період.

Значний фактичний матеріал про двосторонні і багатосторонні відносини, про міжпарламентські та міжурядові стосунки ФРН з європейськими країнами несуть відповідні інформаційні парламентські і урядові видання Бонна,⁴ зовнішньополітичний,

¹ Regierungserklärung von Bundeskanzler Willi Brandt vom 28. Oktober 1969 // Bulletin des Presse und Informations-amtes der Bundesregierung. - Bonn. - 1969. - 29. Okt.; Koalition der Mitte: Für eine Politik der Erneuerung. Regierungserklärung von Bundeskanzler Helmut Kohl. - Bonn. 1982; Bericht der Bundesregierung zur Lage der Nation im geteilten Deutschland abgegeben von Bundeskanzler Helmut Kohl von dem Deutschen Bundestag am 8. November 1989 // Europa-Archiv. - 1989. - F. 24. - S. D705-714; Zehn - Punkte Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas // Bulletin... - Bonn. - 1989. - 29. Nov.

² Inter Nationes Peress. - Veröffentlichung Frei-Belegte erbeten. Sonderdienst: 1969-1990; Regierungserklärung des Bundeskanzlers der Bundesrepublik Deutschland, Helmut Kohl, abgegeben vor dem Deutschen Bundestag am 15. Februar 1990 // Bulletin... - Bonn. - 1990. - 16. Feb.

³ Deutsche Tribüne. - 1994. - 17. Maj.

⁴ Das Parlament; Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung. - Bonn. - 1970-1991 Jahre.

історичні та інші авторитетні суспільнополітичні часописи.¹ В них містяться як офіційні підходи, так і оцінки політиків різних орієнтацій. Про динаміку розвитку економічних, науково-технічних відносин і стосунків у гуманітарній сфері автор почерпнув дані із статистичних щорічників, повідомлень федерального статистичного управління та деяких інших видань.

Важливим джерелом були також періодичні видання різних політичних орієнтацій ФРН та інших країн. На підставі довідково-статистичних матеріалів та преси в додатку складені таблиці, наведені порівняльні дані, що доповнюють дослідження, уточнюють його необхідними фактами, картами. Все це має підтверджувати позицію, яку обстоює автор дисертаційного дослідження.

Стан наукової розробки теми. Для орієнтації в досліджуваній проблематиці, а також для визначення місця даної дисертації в процесі наукового осмислення основних вітчизняних досліджень, аналізів німецькополітичних концепцій пошукачем використана різноманітна література. Дисертант уважно ознайомився з працями провідних радянських, російських і українських германістів. Здобутки останніх дають підстави стверджувати, що існує й розвивається наша національна школа германістики, започаткована у 60-х рр. На час написання цієї дисертації в Україні було видано понад 20 монографій, книг, брошур та збірників наукових праць і лише у 80-і роки захищено більше

¹ Aussenpolitik; Europa-Archiv; Deutschland-Archiv; Der Spiegel; Der Stern. - 1970-1993.

10 дисертацій з історичної проблематики повоєнної Німеччини. Публікації та дисертації провідних спеціалістів-германістів України – Аппатова С.І., Власова С.М., Гулевича В.Н., Зав'ялова А.С., Куліничка І.М., Маркова К.М., Мирончука В.Д. та інших, недивлячись на зумовлений об'єктивними обставинами ідеологічний детермінізм їх висновків та оцінок, мають більш широке значення. Крім цього вітчизняні роботи і дисертаційні дослідження сприяли автору у визначенні власної концепції наукового пошуку.

При вивченні літератури, як власне і в самій дисертаційній роботі, пошукач використовував проблемно-історичний підхід, який дозволив зосередити увагу на вузлових аспектах досліджуваної теми. В цьому зв'язку матеріали наукового характеру умовно розділені автором на такі напрямки: а/ література Радянського Союзу і НДР періоду холодної війни, б/ виступи радянських і східноєвропейських політиків та вчених рубежа 80-90-х років, а також країн СНД в наступні роки, в/ західнонімецька література з європейської політики ФРН та концепцій вирішення проблем розколотої Німеччини.

До першої групи наукових праць, в яких розглядається широке коло проблем європейського континенту в контексті біполярного світу, автор відносить монографічні дослідження Алексеєва Р.Ф., Аппатова С.І., Ахтамзяна А.А., Белецького В.Н., Галкіна А.А., Гулевича В.Н., Єжова В.Д., Кремера І.С., Коваля І.Н., Куліничка І.М., Лещенко Л.О., Мельникова Д.С., Мілюкової В.І., Ніколаєва П.А., Орлова В.С., Петерса І.А., Потехіна О.В., Проектора Д.М., Степанова А.І., Федерова В.П., Чубарьяна А.О.,

Щлепакова А.М., Цветкова А.Г. та інших. Наукову цінність мають мемуарні роботи безпосередніх учасників подій навколо і в самій повоєнній Німеччині - Абрасимова П.А., Бережкова В.М., Майського І.М., Тюльпанова С.І., Фаліна В.М. та інших, що дозволяють значно глибше вникнути в деталі складних і суперечливих процесів, що відносились до німецького чинника в повоєнній Європі.

В роботах цих авторів аналізується великий масив фактичного матеріалу, досить детально розглядається вимір відносин Німеччини й Європи, хід підготовки й самих переговорів, позицій Радянського Союзу до повоєнного врегулювання, збереження статус-кво, розрядки в Європі. Дослідження даних авторів висвітлюють місце ФРН і всього німецького чинника в контексті дуалістичної системи забезпечення міжнародної безпеки і загального протистояння поміж Сходом і Заходом.

Проте не слід упускати з поля зору, що ці праці відбивають й підходи свого часу, не відкиляються від офіційних установок колишніх СРСР та НДР. Існувавши в ті часи ідеологічний тиск і партійна цензура обумовлювали відповідні підходи й оцінки подій, позиції ФРН, її європейського курсу. Разом з цим без врахування цієї літератури неможливо правильно оцінити проблематику того періоду, в повному обсязі відтворити і врахувати особливості минулого, їх впливу на сьогоднішній день. Скажімо, якщо в перше повоєнне десятиріччя історики колишнього СРСР мусували тезу про тимчасовість німецької дводержавності, то в наступний період в радянській і східнонімецькій історичній літературі розроблялись концепції, які роз'яснювали "закономірність" існування двох німецьких держав.

Окремі аспекти і напрямки європейської політики в 80-х роках були висвітлені в ряді монографій та дисертаційних дослідженнях Власова С.М., Гулевича В.Н., Єлисеєва М.Г., Жукова І.О., Істягіна Л.Г., Кремера І.С., Кузьміна В.В., Маркова К.А., Мірончука В.Д., Огризко В.Г., Павлова Н.В., Снапковського В.Є., Сочнева В.В. та інших.¹ Ці автори аналізують роль ФРН в системі відносин Схід-Захід, німецько-німецькі стосунки, вплив партій на вироблення зовнішньої політики Еонна.

1 Власов С.Н. Внешнеполитические концепции социал-демократической партии Германии /1969-1982/. Критический анализ. - Автореферат. дис. ... канд.ист.наук. - Киев. - 1984; Гулевич В.Н. Роль ХДС/ХСС в формировании внутренней и внешней политики ФРГ. в Кн.: Социальная природа буржуазных партий в современном капиталистическом мире. - Киев. - 1980; Елисеєв М.Г., Снапковский В.Е. Два германских государства и европейская безопасность: история и современность. - Минск. - 1989; Жуков И.О. Проблемы восточной политики ФРГ в системе отношений Восток-Запад. Автореф.дис. ...канд. ист.наук. - М. - 1985; Істягин Л.Г. Общественно-политическая борьба в ФРГ по вопросам мира и безопасности. - М. - 1988; Кремер И.С. ФРГ: этапы восточной политики. - М. - 1986; Кузьмин В.Д. Стратегия мира и добрососедства. Политика европейских социалистических государств в отношении ФРГ и проблемы безопасности Европы: 70-80-е годы. - М. - 1987; Мірончук В.Д. Советско-западногерманские отношения на современном этапе. - Киев. - 1981; Огризко В.С. Политика ФРГ по отношению к ГДР. Автореф.дис. ...канд.ист.наук. - Киев. - 1986. Павлов Н.В. Внешняя политика ФРГ: Концепции и реалии 80-х годов. - М.-1989; Сочнев В.В. Проблемы отношений ФРГ с европейскими социалистическими странами в западногерманских внешнеполитических концепциях. Автореф.дис. ...канд.ист.наук. - Киев. - 1986.

Інше коло авторів становлять дослідники: Зібарова М.С., Давидов В.Ф., Краснов Ю.М., Розанов Г.Л., Сергієва О.В., Суботін А.А., Сутулін А.М., Федоров В.П., Шенаєв В.Н., Шок В.Р., Цеділіна Є.В. та інші. В своїх роботах вони розглядали проблеми відносин ФРН з західними партнерами: підходи Бонна до "європейського будівництва", воєнно-політичні аспекти відносин, атлантичні зв'язки тощо. ^I

I Внешняя политика капиталистических стран /Г.А.Воронцов, Г.Е.Тригорин, А.Т.Боровская и др.; ред.кол.: С.Л.Тихвинский. - М. - 1983; Западная Европа: парадоксы регулирования /Отв.ред. В.Н.Шенаев, В.И.Кузнецов. - М. - 1988; Западноевропейская интеграция: проекты и реальность. /Под общ.ред.проф.В.Е.Княжинского. - М. - 1986; Зибарова М.С. - Бонн - Вашингтон: 70-80 годы. М. - 1988; Краснов Ю.М. Внешнеэкономическая стратегия монополий ФРГ. - М. - 1981; Сергеева О.В. Эволюция франко-западногерманских отношений и политические аспекты проблем европейской безопасности /1975-1985 гг/. Автореф.дис. ... канд.ист.наук. - М. - 1987; Симычев М.К. Соседи по Рейну вчера и сегодня. Очерк истории франкогерманских и франко-западногерманских отношений. - М. - 1988; Субботин А.А. - Франко-западногерманские отношения в 1974-1988 годах. Автореф.дис. ... канд.ист.наук. - Киев. - 1990; Сутулін А.М. За кулісами імперіалістичного "партнерства". - Київ. - 1980; Федеративная Республика Германии /Отв.ред.Шенаев В.Н. - М. - 1986; Шок В.Р. Франция и ФРГ: позиции партнеров в 70-х - начале 80-х гг. по важнейшим проблемам политической интеграции стран Европейского сообщества /Великобритания, Франция и США в международных отношениях нового и новейшего времени. - М. - 1986; Цеділіна Є.В. Военная политика ФРГ во второй половине 70-х-начале 80-х гг. Автореф.дис. ... канд.ист.наук. - М. - 1986.

На початку 90-х років з'явилися публікації науковців, в яких висвітлювалась німецька проблематика і обґрунтовувалась необхідність подолання конфронтації в Європі між Сходом і Заходом, з нових позицій розглядалась система взаємин ФРН з урахуванням регіональних і загальносвітових глобальних процесів.¹ Це засвідчувало великий інтерес наукової громадськості до розвитку подій в Німеччині, її ролі в Європі. Такі роботи допомогли пошукачеві більш точно визначити деякі акценти дисертації.

¹ Гайер Д. Проблемы и перспективы сотрудничества историков Советского Союза и ФРГ // История СССР. - М. - 1990. - № 2; Егоров И.А. Европа на пути в третье тысячелетие // Мировая экономика и международные отношения. - М. - 1990. - № 7; Кудряченко А.И. Германский вопрос 1945-1990 гг. Аннотированный указатель литературы. - Киев. - 1991; Фролов С.К. Политика консервативно-либеральной коалиции ФРГ в отношении проблемы объединения Германии в 80-е годы. Автореф.дис. ...канд.ист.наук. - М. - 1991; СССР - ФРГ навстречу друг другу. Духовные предпосылки и проблемы сотрудничества. - М., Эрланген. - 1990; Власов С.Н. Европейская безопасность: в контексте германских интересов. - Киев. - 1991; Борко Ю.А., Загорский А.В., Караганов С.А. Общий европейский дом: что мы о нем думаем? - М. - 1991; Павлов Н. Германский вопрос и "общеевропейский дом" /О балансе сил и учете интересов/ - МЭМО. - М. - 1990. - № 6; Потапов А.В. Кризис в ГДР в 80-х годах и объединение Германии // Новая и новейшая история. - М. - 1991; Тутик Л.С. Всесоюзный симпозиум германистов // Укр.ист.журнал. - Київ. - 1990. - № 1; Фурман О.О. Єдина Європа: проблеми становлення. - Київ. - 1990.

На рубежі 80-90-х років вітчизняна германістика поступово звільнялась від догматизму та ідеологічних стереотипів, більш критично переосмислювала попередні оцінки, що донедавна здавалися одвічними. Тим самим були зроблені перші кроки до становлення германістики позбавленої упередженості в країнах СНД, яка торує непростий шлях розбираючи ті завали, які накопичувались у попередні десятиріччя.

Здійснюючи зовнішню політику на нових засадах, надавши свободу вибору соціальної й політичної системи східноєвропейським країнам, Радянський Союз сприяв завершенню колотної війни й вирішенню завдань подолання розколу Європи й Німеччини, що витікали логічними складовими елементами глобальних процесів. Однак цьому передувала досить гостра політична дискусія в науковій літературі по всьому колу питань відносин СРСР з ФРН і НДР. В аналітичних статтях Дашичева В.І., Португалова Н.С., Бовіна А.Є., Копелева Л.В., Максимичева І.Ф., Смольникова С.В. та інших^I

^I Daschitschew W. Enormer Schaden für Moskau // Der Spiegel. - 1990. - № 6; Portugalow N. Deutschland Kahn Brücke zwischen Ost und West werden // Die Welt. - 1990. - 25. Maj.; - Дашичев В. Европа на германских весах // Комсомольская правда. - 1990. - 15 мая; Смольников С. Россия, Германия, Европа // Межд.жизнь. - 1990. - № II; Максимичев И., Меньшиков П. Единое Германское отечество? // Межд. жизнь. - 1990. - № 6; Максимичев И. Новая Германия в новой Европе // Межд.жизнь. - 1990. - № II; Борко Ю. Германия - да! Германия - куда? // Новое время. - 1990. - № 41; Единая Германия и ее соседи // МЭМО. - М. - 1990. - № 8; Копелев Л. Преодоление абсурда // Новое время. - 1990. - № 14; Бовин А. Европа, Германия, мы... // Известия. - 1990. - 11 ноября; Бовкун Е. Германия между Востоком и Западом // Известия. - 1990. - 2 апреля.

з критичних позицій оцінювався досвід минулого, обстоювалося переконання, що в нових умовах об'єднана Німеччина більш за все відповідає як інтересам єднання на континенті, процесам подолання двополюсного протистояння, так і інтересам СРСР.

Даній групі авторів протистояли прихильники зовсім іншої лінії, зокрема, деякі військові фахівці, а також народні депутати СРСР Алкснис В.І., Петрушенко М.С., Коган Е.В. та д.ін. Вони стверджували, що Радянський Союз добровільно поступився н.м.цям в холодній війні, що інтереси безпеки останнього були зражені, коли радянське керівництво погодилось на входження об'єднаної Німеччини до НАТО і так далі. ^I

В період зростаючої взаємозалежності світу в ракетно-ядерну епоху одномірне розуміння безпеки як виключно військово-стратегічної проблеми стає надбанням минулого. Автор підкреслює, що, зокрема, після ядерної аварії на Чорнобильській АЕС неупередженим дослідникам і політикам стала більш очевидною неподільність безпеки, яка повинна базуватися на взаємній основі, з урахуванням не лише військових, але й політичних, економічних, екологічних, технологічних, гуманітарних та інших чинників. В цьому зв'язку дисертант спирався на доробок

^I Див.: Выступление Э.А.Шеварднадзе на совместном заседании Совета Союза и Совета Национальностей Верховного Совета СССР 15 октября 1990 года: О текущем моменте международной жизни и работе МИД СССР по обеспечению интересов и безопасности страны // Вестник МИД СССР. - 21/1990. - С.10-16; Мнения депутатов на заседании Верховного Совета СССР 15 октября 1990 г. // Литературная Россия. - 1990. - № 45; Вопросы депутатов и ответы МИДа // Красная Звезда. - 1990. - 16 октября.

в працях Арбатова А.Г., Вахромеева А.В., Давидова Ю.П., Караганова С.А., Картунова А.В., Петровського В.Ф., Проектора Д.М., Рогова С.М. та інших.^І Пошукач вважає, що за умов кардинальних змін на європейському континенті інтересам безпеки відповідають розширення політичного діалогу, зниження рівня озброєнь, подолання регіональних воєнних конфліктів на територіях колишніх СРСР і Югославії. Важливе місце має посісти напрошування потенціалу довіри і співробітництва об'єднаної Німеччини з усіма постсоціалістичними країнами, в їх числі і з незалежною Україною.

При аналізі німецько—німецьких стосунків дисертантом використані також роботи авторів із екс-НДР. Беручи до уваги заідеологізованість, властиву роботам Ф.Берга, С.Дернберга, В.Ерзіля, Г.Кайдерлінга, В.Мюнцера, В.Шмідта та інших, з них можна використати чималий фактичний матеріал, дізнатися про підходи східнонімецької сторони до нагальних проблем євро-

^І Арбатов А.Г. Оборонительная достаточность и безопасность. - М. - 1990; Давыдов Ю.П. Новое политическое мышление и проблемы современной Европы. - М. - 1989; Журкин В.В., Караганов С.А., Картунов А.В. Разумная достаточность и новое политическое мышление. - М. - 1989; Кокоскин А.А. В поисках выхода: военно-политические аспекты международной безопасности. - М. - 1989; Розанов А.А. Стратегия разума. Новое мышление и международная безопасность. - М. - 1988; Проэктор Д.М. Политика и безопасность. - М. - 1988; Proektor D. Das Ende des Kalten Krieges und die Zukunft Europas // Deutschland zwischen Krieg und Frieden. Beiträge zur Politik und Kultur im 20. Jahrhundert. - Droste Verlag. - Düsseldorf. - 1991. - S. 160-166.

пейської безпеки.¹ Водночас в цих працях відбивався курс керівництва СГПН на розмежування НДР з західнонімецьким сусідом. При дослідженні зовнішніх аспектів подолання дводержавності німців, нарощування співпраці об'єднаної Німеччини зі східно-європейськими партнерами, дисертантом використані також роботи науковців Польського інституту міжнародних справ М.Томали, І.Барца і деякі спільні польсько-німецькі видання,² роботи науковців інших країн.³

Певний інтерес мають праці західних і, перш за все, західнонімецьких фахівців. Зрозуміло, що не всі ці роботи рівноцінні, в них також трапляються елементи упередженого підходу до подій, що аналізуються в дисертації. Це відчутно проявлялося в період холодної війни. Але без використання і аналізу цих джерел неможливо адекватно оцінювати ситуацію і співставити різні точки зору.

¹ Danker J., Ersil W. Westeuropa in den Ost-West - Beziehungen. - Berlin. - 1987; Zur Entwicklung der Systemauseinanderstrzung zwischen Sozialismus und Imperialismus in Europa (Gesamtver. P.Klein U.A.) - Berlin. - 1988; Schmidt W. Zum Begriff, "Deutsche Geschichte" in der Gegenwart. In: Ztschr. für Geschichts-Wissenschaft. - 1989. H.1.

² Tomala M. Warszawa - Bonn 1949-1990. - Warszawa. - 1990; Tomala M. Zjednoczenie Niemiec. Aspekty międzynarodowe i polskie. Warszawa. - 1991; Warszawa - Bonn 1945-1991. Stosunki polsko-niemieckie. Analiza i dokumenty. Redakcja Haus-Adolf Jacobson, Mieczysław Tomala. Warszawa. 1992; Polska - Niemcy. Dobre sąsiedztwo i przyjazna współpraca. Pod redakcją naukową Jana Barezka i Mieczysława Tomali. Warszawa - 1992; Krajobraz po transformacji. Środowisko międzynarodowe Polaki lat dziewięćdziesiątych. Pod redakcją R. Kurniara. Warszawa. - 1992.

³ Marsch D. Deutschland in Aufbruch. - Wien. - Isolons Verlag. - 1990; The Two German States and European Security. - Macmillan. - 1989; Germany and Europe in Transition. Oxford. - 1991; Kleinewierfers H. Die 90er Jahre Werden Europa und vor allem die BRD tief verändert // Weltwoche. - 4. Jan. 1990.

Наріжним критерієм, який відрізняв різні зовнішньополітичні концепції у ФРН було ставлення до проблеми державного розколу німецької нації в повоєнному устрої Європи і шляхів його подолання, а також підходи до безпеки країни, відносин останньої з державами протилежних суспільних систем. Автор вважає за доцільне розділити літературу на три основні групи: 1/ радикальну, де обстоювались силові підходи досягнення єдності Німеччини і підпорядкованої цьому європейської політики ФРН; 2/ компромісну, яка з урахуванням розколу Європи, допускала пошук взаємоприйнятних рішень; 3/ традиційну, автори якої, ґрунтуючись на історичній традиції обстоювали доцільність збереження дводержавності німецької нації, вбачаючи в цьому одну із умов миру і стабільності в Європі.

До першої групи політиків і дослідників можна віднести К.Аденауера, К.Шумахера, Т.Делера та інших.¹ Їх розрахунки в тій чи іншій мірі ґрунтувались на необхідності такого військово-політичного, економічного і соціального розвитку ФРН, при якому вона могла б силовими методами та за допомогою атлантичної солідарності отримати зверхність над НДР й тим самим "перетягти" останню на свій бік.

¹ Klingel F. Das ganze Deutschland soll es sein! Thomas Dehler und die aussenpolitischen Weichenstellungen der fünfziger Jahre. - München. - 1987; Adenauer und die Deutsche Frage/Josef Foschepoth Hrag. - Stuttgart. - 1988. Gotto K. Adenauers Deutschland - und Ostpolitik. In: Adenauer - Studien III. - Mainz - 1974. - S.3-91; Gotto K. Der Realist als Visionar. Die Wiedervereinigungspolitik K. Adenauers // Die politische Meinung. - St. Augustin. - 1990. - N 249.

Самою багаточисельною є друга група дослідників - В.Брунс, В.Венор, В.Зайферт, Г.-О.Лобенталь, Х.Рудденклау, Я.Шедеви, Х.Шеер, М.Штурмер, Т.Швайсфурт та деякі інші.¹ В підходах цих авторів відбивається широкий спектр ідей - від орієнтації на різні моделі німецької конфедерації, досягнення нейтрального статусу Німеччини, до синхронізації процесу об'єднання і створення нової системи безпеки в Європі.

Представники третього напрямку - К.Ф.Бойме, А.Кленне, Л.Пробст, Р.Майер, П.Глотц, Г.Хайман та інші² виходили із

¹ Bruns W. Von der Deutschlandpolitik zur DDR-Politik? Pränissen. Probleme. Perspektiven. - Opladen. - 1989; Deutsche Frage und europäische Gleichgewicht. - Köln. - Wien. - 1985; Ist die deutsche Frage Aktuell? / Hrsg. Von Pieper J.-P., Lobenthal G.O. - Berlin (West). - 1985; Venohr H. Die deutsche Einheit kommt bestimmt. Bergisch Gladbach. - 1982; Kiesling G. Zum Begriff der Neutralität in der deutschlandpolitischen Diskussion // Deutsch. Archiv. - Köln. - 1989. - N 4; Seiffert W. Das ganze Deutschland: Perspektiven der Wiedervereinigung. München. Zürich. - 1986; Schweissfurt Th. Die deutsche Konföderation - der grosse nationale Kompromis als tragendes Element einer neuen europäischen Friedensordnung // Aus Politik u. Zeitgeschichte. - Bonn. - 1987. - N 50; Schweissfurt Th. Fahrplan für ein neues Deutschland. Erlangen. Bonn. Wien. Straube Verlag. - 1990; Sedevy J. Wie kann die Spaltung Europas Überwunden werden? // Europa-Archiv. - Bonn. - 1986. - F. 15; Stürmer H. Die Deutschen in Europa! auf dem Weg zu einer zwieschen-staatlichen Innenpolitik // Europa-Archiv. - Bonn. - 1989. - F. 24.

² Klönne A. Zurück zur Nation? Kontroversen der deutschen Frage. - Köln. - 1984; Majer R. Die Normalisierung Deutschlands: Bonner Protokolle und Reportage aus der DDR. - Zürich. - 1986; Glotz P. Manifest für eine Neue Europäische Linke. - Köln. - 1985; Glotz P. Der Irweg des Nationalstaats! Europäischen Reden an ein deutsches Publikum. - Stuttgart. - 1990; Heilmann G. Die deutsche Frage und die Künftige Grundung Europas // Neue Gesellschaft. - Bonn. - 1985. - N 4; Hoffmann G. Nationalstaat oder Republik? Blater für dt. u. inter. Politik. - Köln. - 1989. - N 6.

засад збереження статус-кво. Вони обґрунтовували свої підходи, виходячи не з ідеологічних міркувань, а із бажання не піддавати німців новому ризику міжнародного збройного конфлікту. Ці автори брали до уваги протидію об'єднанню багатьох держав, що була відчутна на початку торування шляху єдності Німеччини і викликалась побоюваннями відродження минулого німецького експансіонізму і агресивності.

Серед використаної літератури були й праці, в яких аналізуються позиції партій та урядів з проблем взаємовідносин ФРН з НДР, їх поглядів на перспективу досягнення єдності. Це роботи як партійних діячів, так і дослідників цих проблем: Е.Бара, Г.-Д.Геншера, В.Зайферта, Л.Г.Едгара, Л.Пробста, В.Пуца, Я.Шмунде, Я.Шнаперца та інших.¹

Відаючи належне науковим розробкам щодо можливих шляхів досягнення німецької державної єдності в контексті загальноєвропейських процесів, автор вважає, що у ФРН серед фахівців не існувало єдиного підходу до німецької єдності і пов'язаних з нею проблем. Це пояснюється не в останню чергу тим, що значення подій в німецьких державах далеко виходило за межі

¹ Edgar J.H. Die deutsche Frage von 1945 bis heute: Der Weg der Parteien und Regierungen. - Mainz. - 1985; Bahr E. Deutsch-deutsche Sicherheiten // Evangelische Komment. - Stuttgart. - 1986. - N 8; Probst L., Schnappertz J., Küchen G. Das Verhältnis BRD-DDR/GBD: Grundsatz-Dienst. - Bonn. - 1986. - H. 7/8/9; Seiffert W. Die Deutschlandpolitik der SED im Spannungsfeld der sovjetischen Interessenlage // Deutschland Arch. - Köln. - 1987, - N 3; Pyta W. Fierzing Jahre deutsche Teilung: Zum Stellenwert der deutschen Frage in der Politik der Bundesregierungen // Deutschland Arch. - Köln. - 1989. - N 10.

регіону. Лише кардинальні зміни всієї ситуації в Європі і світі, добра воля чотирьох держав-переможниць і двох німецьких держав, інших європейських країн зробили можливим подолання державного німецького розколу. Револьційні події в экс-НДР, вибір її громадян зумовили необхідність термінового прийняття рішень, що призвели до трансформації системи європейських відносин.

При вивченні зовнішньополітичної діяльності Бонна у західно-європейському напрямі автор спирався на фундаментальні колективні праці з історії ФРН,¹ а також на дослідження з проблем безпеки країни,² значне коло робіт з теорії і практики "євро-

¹ Fragen an die deutsche Geschichte. Ideen, Kräfte, Entscheidungen von 1800 bis Gegenwart. - Bonn. - 1988; Tausend Jahre Nachbarschaft: Russland und die Deutschen. - Bonn - München. - 1988; Die Rechtslage der deutschen Ostgebiete: Die Oder-Neiße-Grenze in Blickpunkt des Völkerrechts. - Köln. - 1986; Die Überwindung der europäischen Teilung und die deutsche Frage / Hrsg. von Blumenwitz D., Naisner B. - Köln. - 1986; Es geht um Deutschland in Europa/ Beitr. von Weizsäcker R. von., Windelen H., Straub F.J. - München. - 1986; Bracher K.D., Funke H., Schwarz H.-P. Deutschland zwischen Krieg und Frieden. Beiträge zur Politik und Kultur im 20. Jahrhundert. - Düsseldorf. - 1991.

² Haftendorn H. Sicherheit und Entspannung: Zur Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. - Baden-Baden. - 1986; Willms B., Kleinewferfers P. Erneuerung aus der Mitte: Prag - Wien - Berlin. Diesseits von Ost - und West - Herford. - Busse Seewald. - 1988; Der Streit der Ideologien und die Gemeinsame Sicherheit. Das Originaldokument/Mit Beitr. von Eppler E., Feinhold D., Garsteski J. Arsh. Brinkel W., Rodejohann J. - Freiburg. - 1988; Gramer D. Zwei deutsche Wonnugen in Europäischen Haus? Viell Pramissen und noch mehr Unbekante // Deutschland Archiv. - Köln. - 1988. - N 2; Schulz E. Europäische Sicherheit als ein Aspekt der deutschen Frage // Deutschland Archiv. - Köln. - 1989; Wörner M. Building a new East-West relationship: A demending task // NATO rev. - Brussels. - 1989. - Vol. 37.

пейського будівництва".¹ При цьому пошукач співставляє не лише точки зору дослідників, а також практиків, безпосередніх учасників вказаних процесів.

Аналізуючи новий стан об'єднаної Німеччини на початку 90-х років в Європі, дисертант розглянув міжнародні документи, заяви політичних лідерів і партій, які характеризують позиції Бонна, Москви, Києва та інших суб'єктів міжнародних відносин. Враховуючи реальний стан речей і ще не усталену практику зносин, автор робить власні прогнози щодо майбутнього об'єднаної Німеччини у європейському ландшафті.

В роботі висунуто ряд теоретичних положень полемічного спрямування стосовно уявлень про європейську політику ФРН до розвалу СРСР. Багато з того, що оголошувалося в свій час досягненнями радянської зовнішньої політики, сьогодні виглядає в іншому світлі. Розпочати трансформацію європейської політики Західної Німеччини покликана була соціал-ліберальна урядова

¹ Europa 2000. Der Weg zur Europäischen Union. Bonn. - 1991; Späth L. 1992 - Der Traum von Europa. - Stuttgart. Dt. Verl. Anst. - 1989; Grimm D., Schatz K.-W., Trapp P. EG 1992; Strategien, Hindernisse, Erfolgsansichten. Kiel. - 1989; Günter J., Nerb G. Erwartete Auswirkungen des Europäischen Binnenmarktes auf die Industrie des Bundesrepublik Deutschland und der EG-Partnerländer. - München. - 1988; Scheel W. Die EG nach der deutschen Präsidentschaft - 1992 ist näher gerückt // Integration. - Bonn. - 1988. - N 4; Europäischer Binnenmarkt 1992; Herausforderung u. Chance // Union in Deutschland. - Bonn. - N 40; Frenkel M. Integrationsprobleme und Ökonomische Wirkungen der Europäischen Binnenmarktiliberalisierung // Europa-Arch. Bonn. - F.8; Thiel E. Vom Binnenmarkt zur Wirtschafts- und Währungsunion // Außenpolitik. - Hamburg. - 1989. - N 1; Pöhl K.-O. Aufforderung an eine europäische Wirtschafts- und Währungsunion // Außenwirtschaft. - Zürich. - 1988. - N. 4; Mainhardt U. EGU oder Euro-Mark? // Blätter für dt. u. intern. Politik. - Köln. - 1988, N 4.

коаліція. Соціал-демократи - реформісти за своєю природою, намагалися неконфронтаційними методами вирішувати як внутрі-державні, так і міжнародні проблеми /а скільки нісенітниць було сказано про них радянською германістикою/. Очоливши уряд ФРН в 70-х роках ця партія, випереджаючи майбутні підходи радянського лідера М.Горбачова, зробила важливі кроки по шляху деідеологізації міжнародних відносин, перш за все, у німецько-німецьких стосунках. Значення такого підходу очевидно, якщо виходити із національних інтересів, цінності кожної особистості і кожного прожитого нею дня.

В той час у науковій літературі Радянського Союзу досить часто оцінювались нові підходи лише як спроба "мирного проникнення", ерозії соціалістичної ідеології, як пристосування капіталізму до нових умов. Політику СДПН підтримували мільйони виборців ФРН. Звичайно, були ідеологічні центри які вважали своїм завданням використовувати зростання масштабів політичного, економічного і культурного співробітництва для розповсюдження західного впливу. Таке співробітництво сприяло знайомству з цінностями сталої правової і демократичної системи західних країн, до якої прагнуть тепер постсоціалістичні держави.

Далі. Лінія Ялти і Потсдама для колишнього Радянського Союзу була гарантією від можливого нового збройного конфлікту в Європі. Збереження і зміцнення статус-кво на континенті, його розділу, зокрема, територіального, залишалось генеральною лінією СРСР до самого останнього часу. Нинішні процеси спрямовані на об'єднання Європи, до яких приєднуються і держави,

які ще недавно входили до Радянського Союзу, підтверджують, що ті хто засуджував поділ Європи, зокрема у ФРН, мислили ширше і бачили далі, аніж послідовники повоєнної дипломатії на Старій і Смоленській площах в Москві.

Державні діячі СРСР, а за ними ідеологи та науковці вельми довгий час вперто відмовляли німецькому народу у праві на соціальне самовизначення, а підходи західнонімецьких політиків і дослідників щодо національних інтересів і пошуку шляхів подолання державного розколу однієї із впливових націй європейської цивілізації неодмінно сприймали як прояви реваншизму, як домагання, що неварті уваги чи серйозного аналізу. В той же час навіть самий невизначний потяг до самовизначення, будь-який національний рух в Африці чи на іншому континенті оцінювався Москвою як прогресивний, більше того, за її ж оцінкою, потребував негайної підтримки з боку "оплоту світового соціального прогресу" СРСР.

В наукових дослідженнях радянської германістики невід'ємність ФРН від Заходу, що ґрунтується на фундаментальних засадах, часто-густо протиставлялася боннській політиці щодо східноєвропейських країн. Проте глибока інтеграція Федеративної республіки до західноєвропейських структур стала не лише передумовою, але й гарантом подальшої безпеки в Європі за умови існування об'єднаної Німеччини.

Таким чином в дисертаційному дослідженні зроблена спроба вирішити вузлову проблему, об'єктивно оцінити історичні події, які мають величезний вплив на становище в Європі в останнє десятиріччя ХХ століття, коли йде формування нових засад міжнародних відносин дієвим чинником яких постає об'єднана ФРН.

Саме цим визначається значення і місце дисертації у вітчизняній германістиці.

Структура дисертації визначається змістом проблеми, поставленою метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, шести глав, 14 параграфів, висновків, списку використаної літератури й джерел та додатків. Її обсяг 412 сторінок машинопису.

У вступі обґрунтовується доцільність вибору теми, її новизна, пропонуються нові методологічні засади дослідження, сформульовані основні положення, що виносяться на захист, а також подається історіографічний огляд літератури з даної наукової проблеми, аналіз джерельної бази.

Підкреслено, що висвітлення окремих проблем європейської політики ФРН в попередні роки у вітчизняній літературі з класових позицій відрізнялось тенденційністю, не давало змоги створити об'єктивну цілісну картину історичного процесу еволюції політики Бонна в Європі. Отже воно не може задовільнити нинішній рівень наукових пошуків і стати у нагоді у пошуках відповіді на практичні питання, що торкаються інтересів молодшої держави України. Не відкидаючи загалом весь масив зробленого попередниками, автор диференційно підходить до наукової літератури і дисертаційних досліджень, підкреслює зростаючий інтерес до подій у Німеччині, систематизує вітчизняну, німецькомовну і іншу зарубіжну літературу. Головним при цьому для пошукача є позиція дослідників щодо європейського зовнішньополітичного курсу ФРН, шляхів вирішення німецької національної проблеми та безпеки країни. Об'єктивним критерієм автор вважає співвідносність підходів і кроків зміцненню загальноєвропейської безпеки.

В першій главі - "Концепції та доктрини європейської політики ФРН" - аналізується процес розробки та еволюції головних засад європейського курсу Бонна, розкривається механізм його реалізації. Здобувач аналізує роль німецького чинника у повоєнній Європі, наголошує, що він віддзеркалював міжнародний політичний клімат на континенті. Доктрини і концепції зовнішньої і, зокрема, європейської політики ФРН розділялися за оцінкою, що знаходилась у відповіді на питання про шляхи подолання розколу німців і досягнення ними державної єдності, забезпечення безпеки Західної Німеччини. Дисертант, аналізуючи зовнішньополітичні концепції, підкреслює, що їх еволюція детермінована більш повним врахуванням потреб мирного співжиття обох частин Європи. Зміни концептуальних засад європейської політики Бонна в досліджуваний період характеризуються відмовою від силових підходів до визнання реалій повоєнного часу і їх зміни завдяки максимальному використанню стратегії так званої розрядки. Започаткувати нові засади європейської політики була покликана соціал-ліберальна урядова коаліція, впровадження в практику філософських надбань якої, подальше корегування європейського курсу ФРН поряд з іншими чинниками, перевершили в кінцевому підсумку навіть їх сподівання.

Друга глава - "Напрями західноєвропейської політики ФРН у 1970-1989 роки". На основі аналізу документальних джерел, широкої фактичної бази пошукач доходить висновку, що інтеграційна політика в західноєвропейських структурах для Бонна відіграла зростаючу роль. Західнонімецькій дипломатії вдалося досягти певного прогресу в поліпшенні системи політичних відносин, узгодженості дій країн Європейського співтовариства,

а також у зміцненні фінансової системи, функціонуванні центральних органів ЄС. Уряд ФРН активно підтримував розширення Співтовариства, більш широке впровадження механізмів економічної інтеграції. Бонн використав ці чинники як важелі того, щоб підвищити свій статус, забезпечити власний вплив і роль ЄС у більш широких, ніж європейські масштаби.

Вагомим напрямком зовнішньополітичної діяльності Західної Німеччини стало нарощування інтеграції у інших західноєвропейських структурах – НАТО і ЗЄС, поглиблення взаємодії у формуванні спільної політики безпеки і воєнно-економічному співробітництві. Бонн суттєво вплинув на еволюцію стратегії цих формувань, яка привела до зміцнення позицій Західної Європи на міжнародній арені. Наріжним каменем західноєвропейської стратегії ФРН виступає партнерство Бонн-Париж. Уступаючи, на перший погляд, політичне лідерство Франції, Західна Німеччина успішно використовувала свою економічну могутність, уникала прямих зіткнень при посяганні на провідні позиції, здебільшого використовуючи економічні і фінансові важелі, розвиваючи міжпарламентські і міжпартійні зв'язки. Суперництво і конкуренція характерні як між Західною Німеччиною та Францією, так і іншими партнерами по ЄС. Однак вони знаходили засоби подолання гострих протиріч без чого був би неможливим вихід ФРН і інших членів Співтовариства на рубежі більш розвинутої інтеграційної моделі, посилення впливу Бонна на європейський процес.

Т р е т ь я г л а в а - "Трансформація східноєвропейської політики ФРН у 1970-1989 роки", висвітлює процес політико-правового врегулювання Бонном відносин з країнами східного

блоку, підйоми та спади цього зовнішньополітичного курсу. Пошукач вважає, що міжнародно-договірне визнання реалій повоєнного часу на континенті з боку ФРН уможливило проведення наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, започаткування процесу так званої розрядки. Незважаючи на деяку непослідовність у східноєвропейській політиці Бонна, зниження на рубежі 70-80-х рр. вже досягнутого рівня політичних відносин ФРН з країнами європейського Сходу, що було зумовлено змінами внутріполітичного і зовнішньополітичного характеру, у політичній еліті Західної Німеччини вистачило сил знайти адекватну відповідь на виклики часу, з реалістичних позицій відгукнутися на політичні кроки керівництва СРСР, події в інших країнах східного блоку. На порозі 90-х років Бонн відійшов від переважної орієнтації на Вашингтон, активно і зважено підтримував загальноєвропейський процес, сприяв подоланню воєнно-політичного розколу континента. Вищою точкою розвитку відносин ФРН з країнами Сходу в цей період можна вважати підписання Спільної заяви з СРСР про "подолання роз'єднаності в Європі" влітку 1989 р.

Значних змін зазнали відносини ФРН з НДР. Конструктивність у загальноєвропейському процесі, досить глибока науково-дослідницька розробка кола проблем, пов'язаних з досягненням німецької єдності, реалістичне ставлення до кардинальних зрушень в НДР і інших країнах, дозволили використати прихильне ставлення держав і народів до зростаючого процесу німецького об'єднання. ФРН тим самим підготувала себе і інших, щоб відповісти на виклики часу і не втратити історичний шанс для об'єднання німецького народу.

Четверта глава - "Становлення політики об'єднаної Німеччини в Європі у 1990-1991 роки" розкриває зовнішньополітичні особливості досягнення німецької державної єдності та корективи європейської політики ФРН на порозі 90-х років. Рішучі кроки країн обох частин Європи в бік неконфронтаційних відносин, узгодженість дій Бонна з західними партнерами і пакетний підхід до творення нових відносин з СРСР, іншими країнами Сходу, уможливили зняття всіх зовнішніх бар'єрів при приєднанні НДР та Західного Берліна до ФРН.

На основі аналізу фактів, здобувач відмічає, що конструктивна еволюція європейської політики ФРН продовжується і після досягнення державної єдності німців. Саме завдяки активній позиції ФРН і Франції західноєвропейські країни підписали і ратифікували Маастріхтські угоди спрямовані на формування Європейського Союзу - Сполучених Штатів Європи. Бонн виступає за поглиблення і розширення інтеграції, за підключення країн молоді демократії до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Урядові кола ФРН однозначно прихильні до будівництва Європи на засадах не "германоцентричних", а західно- і загальноєвропейського процесів.

На погляд автора, економічне "вторгнення" Німеччини на Схід Європи принесе як позитивний і стабілізуючий результат для постсоціалістичних країн /на що вже сьогодні направлені інвестиції та економічна допомога ФРН/, так і економічну і соціальну рівновагу самим німцям. Це буде сприяти досягненню головної мети європейців - подоланню фактичного і попередженню можливого нового розколу континента.

переваги об'єднаної Німеччини над сусідами, а, навпаки, невдача німецької держави у подоланні наслідків попереднього розколу. Про це говорять як історичний досвід Веймарської Республіки, так і труднощі у процесі підтягування східних земель до рівня розвитку і забезпечення західних, що дають про себе знати в відчутних масштабах, посилюючи соціальну напруженість у суспільстві. Побороти обтяжливість єднання для Німеччини – це не лише внутрішнє, а й міжнародне завдання.

Підсумкові висновки, що випливають з дисертаційного дослідження, сформульовані автором у такий спосіб:

1. Характер європейської політики ФРН мав ключове значення у розвитку політичних процесів на континенті. Якщо в перші повоєнні десятиріччя зовнішньополітичний курс Бонна сприяв формуванню фундаментальних протиріч у системі відносин Схід – Захід, то в досліджувані хронологічні рамки, навпаки, європейська політика ФРН була направлена на пошук шляхів ослаблення і передбачуваності блокового протистояння, що зробило можливим наступний демонтаж конфронтаційного протистояння.

2. Витоки рішучих позитивних змін європейської політики Західної Німеччини були обумовлені пошуком політичною елітою більш ефективних зовнішньополітичних програм і установок в умовах воєнно-стратегічної рівноваги наддержав і блоків, які відкрили нові можливості для реалізації національних інтересів, посилення ролі ФРН у міжнародних відносинах. Започаткувати зміни європейської політики Бонна на порозі 70-х років була покликана соціал-ліберальна урядова коаліція. Філософсько-політичні надбання соціал-демократів і лібералів: реформізм, демократизм,

П'ята глава - "Політика ФРН щодо незалежної України"
висвітлює проблеми формування політико-правових засад відно-
син двох держав, торгово-економічного, науково-технічного і
гуманітарного співробітництва. На прикладі взаємодії ФРН з
Україною пошукач детально аналізує інструментарій підтримки
німцями країн молодого демократії і республік колишнього СРСР,
що виборили незалежність. Німецько-українські відносини роз-
виваються з помітною інтенсивністю і обопільно вигідні, вони
розширяють зону стабільності, а для України це і шлях до більш
широкої взаємодії з європейською цивілізацією.

Шоста глава - "Майбутня роль Німеччини в Європі:
спроба прогнозу". На підставі аналізу попередньої політики
ФРН в Європі, спонукальних мотивів і наслідків еволюції євро-
пейського зовнішньополітичного курсу, а також перших років прак-
тики існування об'єднаної німецької держави пошукач робить
спробу спрогнозувати місце і роль, які зможе посісти ФРН в
європейській сім'ї народів. Автор не обходить складності і
випробування, які доводиться долати ФРН в 90-і роки, враховує
історичний досвід, а також практику творення постконфронтацій-
них відносин на континенті.

З набуттям повного суверенітету об'єднаної Німеччини,
перенесенням столиці в Берлін і досягненням фактичної соці-
ально-економічної єдності німців, відійде в історію рейнська -
"тиха боннська" ФРН. В центрі Європи постане могутня німецька
державна, яка значно змінить обличчя континенту. Проте весь по-
передній досвід Європи і німців робить малоімовірним експан-
сіонізм чи націоналізм Німеччини у майбутньому. Головною про-
блемою може стати не вельми велика могутність і економічні

прихильність до ненасильницьких, неконфронтаційних рішень у внутрішній та зовнішній політиці, як ніщо інше, прислужилися справі трансформації європейської політики Західної Німеччини.

3. Зміна головних засад зовнішньополітичного курсу полягала в рішучому відмежуванні від попередньої силової політики, у дипломатичному і міжнародно-правовому врегулюванні відносин ФРН з СРСР, іншими країнами Європейського Сходу та якісному наповненні німецько-німецьких стосунків за умов збереження блокової приналежності сторін. Нормалізація і політико-правове оформлення взаємовідносин держав з різним соціально-політичним ладом відповідали загальної розрядочної стратегії біполярного світу, прискорили проведення наради з питань безпеки і співробітництва в Хельсінкі, сприяли подальшому нарощуванню процесу так званої розрядки. Нові засади європейської політики Бонна пройшли перевірку на міцність і стратегічну доцільність в наступні роки, під час кризи розрядки. Позицію урядових кіл країни характеризувала лінія на збереження, там де це було можливим, курсу на співробітництво.

4. Міжнародно-політичне самовизначення ФРН в 70-і на початку 80-х років, що вилилось у її активну участь по будівництву мирного устрою Європи і структурне наповнення відносин з більшістю країн континенту, дало змогу заявити про особливі інтереси західнонімецької держави по цілому колу проблем: діалогу Схід - Захід, воєнної політики НАТО і США в Європі, у стосунках з країнами східного блоку і т.д.

5. ФРН приймає активну участь у відповідності зі своїм впливом і вагою, які вона набула в Європі, в діяльності по розвитку західноєвропейської інтеграції, структур і механізмів Європейського співтовариства для зміцнення західноєвропейської опори зовнішньої політики. Перерозподіл економічної влади в ЄС

Бонн використовує на користь підвищення власного статусу, забезпечення впливу не лише в західноєвропейських, а й у значно ширших масштабах.

6. Взаємодія ФРН і Франції виступає наріжним каменем західноєвропейської стратегії Бонна. Постійно тримаючи курс на зміцнення взаємин, політичні лідери, не дивлячись на розбіжності /іноді суттєві/, розширюють сфери співдіяльності, нарощують вплив у європейському будівництві і посиленні ролі ЄС у світогосподарських стосунках. Однак у відносинах двох держав відчутні суперництво і конкуренція. Бонн активно використовує значно сильніші економічні позиції в боротьбі за першість у західноєвропейському регіоні.

7. Об'єднуючись з країнами Заходу, усвідомлюючи перехідний статус власної держави, офіційні кола ФРН з середини 80-х років виявляють прихильність до проведення політики безпеки на новій концептуальній основі. Бонн, підтримуючи перехід до ненаступальної оборони, разом із іншими державами континенту сприяв виведенню проблеми забезпечення безпеки із конфронтаційних рамок, одним із перших на Заході адекватно відповів на нове політичне мислення урядових кіл Союзу РСР.

8. Політика ФРН щодо НДР досліджуваних хронологічних меж стала яскравим прикладом втілення у зовнішній політиці національної ідеї, реалізація якої призвела до об'єднання Німеччини. Процес державної самоідентифікації німців спонукав до соціально-економічного, культурного і національного самовизначення країн європейського Сходу, що сприяло поряд з іншими чинниками ерозії та наступному розвалу соціалістичного блоку і СРСР.

9. Початок останнього десятиріччя ХХ століття знаменує закінчення холодної війни і розгортання будівництва нового устрою Європи, складовою і дієвим чинником якої є об'єднана Німеччина. Європейська політика нової ФРН є прикладом підвищення конструктивних аспектів великої держави континенту і вагомим чинником стабільності та невідворотності історичних змін у сучасній Європі та світі.

10. Підтримка об'єднаною ФРН країн постсоціалістичного і пострадянського простору ґрунтується як на загально людських цінностях, так і на національних інтересах. Об'єднана Німеччина постає родоначальником нової європейської демократії та політики економічного патерналізму до країн, що виникли на руїнах радянського блоку.

11. Український напрямок східноєвропейської політики Бонна базується як на історичних притягальних традиціях, так і на почутті історичної вини є для нової України важливим зовнішнім чинником зміцнення її незалежності та розвитку партнерства і дружби. Німецько-українські відносини, в яких відпрацьовується інструментарій дипломатії ФРН по підтримці країн молоді демократії, розвиваються з помітною інтенсивністю, розширюють зону стабільності, а також сприяють відновленню більш дієвих стосунків України з європейською сім'єю народів.

12. Об'єктивний аналіз європейської політики ФРН досліджуваного періоду дає підстави зробити прогностичний висновок про те, що наявність в Європі об'єднаної Німеччини суттєво змінює систему політичних координат континенту, відчутно зміщує центри політичного тяжіння і започатковує якісно нову систему європейських і світових відносин, дієвим чинником якої постає німецька зовнішня політика.

2. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ЩО
ВІДОБРАЖАЮТЬ ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Відносини ФРН-НДР: від визнання до однання. - К. - Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. - 1994. - 50 с. /у співавт. з Г.О.Грабарчуком/.

2. Німці України: вчора, сьогодні і завтра. - К. - Наукова думка. - 1994. - 3,0 ум.др.арк.

3. Україна й Німеччина - двосторонні відносини на початку 90-х років. - К. - 1994. - Знання. - 48 с. /у співавт. з Г.О.Грабарчуком/.

4. Східна Європа на шляху змін. - К. - Знання. - 1990. - 48 с.

5. Германский вопрос 1945-1990 гг. Аннотированный указатель литературы. - К. - 1991. - 140 с.

6. Германская Демократическая Республика. В монографии: Научно-техническая политика зарубежных стран. - Т.І. Европейские социалистические страны. Раздел. /В соавт. с А.В.Потановым/. - К. - Наукова думка. - 1987. - С. 144-162.

7. Колонізація України, поліетнічність її населення і проблеми формування зовнішньої політики / Енциклопедія українознавства. - II доповнючий том. - Мюнхен-Париж. - 1994. - 1,3 ум.др.арк.

8. Майбутнє німців України / Збірник наукових праць. Інститут історії України НАН України. - К. - 1994. - 0,7 ум.др.арк.

9. Актуальные вопросы социально-экономического развития европейских социалистических стран. Научно-аналитический обзор периодических изданий. - К.-АН УССР.-Препринт.- 1989. - 53 с.

10. Восточная Европа - вектор перемен. - К.- АН УССР.- Препринт. - 1990. - 48 с.

11. Единая Германия в обновляющейся Европе // Германский вопрос 1945-1990 гг. - К. - 1991. - С.5-21.

12. Українсько-німецькі зв'язки минулого, сьогодення та перспективи на майбутнє // Інформаційний бюлетень № 2. Комітет науки і культури для зв'язків з українцями за кордоном при АН України. - К. - 1992. - С.10-15.

13. Між двома полюсами. Деякі питання взаємовідносин України, Польщі, Росії і Німеччини // Політика і час. - К. - 1993. - № 3. - С.19-25.

14. Об'єднана Німеччина в новій Європі // Політика і час.- К. - 1993. - № 5. - С.15-21.

15. Еволюція нейтралітету // Політика і час. - К. - 1993.- № II. - С.28-31.

16. Україна й Німеччина: вектор співдії // Віче. - К. - 1993. - Липень. - С.149-157.

17. Доля німців України // Трибуна. -К.-1993.-№ 6.-С.26-27.

18. Ми німців наших не скриядимо // Республіка. - К.- 10-17 квітня. 1993.

19. Kształtowanie nowej Europy i niektóre problemy stosunków wzajemnych Ukrainna, Polski, Rosji i Niemiec. Polaka i Ukraiina w nowij Europie. Materiały polsko-ukraińskiej Konferencji naukowej. Warszawa. 16-17 Listopada 1992. - S. 39-50.

20. ... Wie die Ukraine von Kernwaffen erlöst wird? // Die Presse. - 1993. - 13. August. - Wien. - Österreich. - Artikel. - S. 2.

21. Український центр досліджень миру, конверсії і конфліктних ситуацій. Фонд імені Еберта /ФРН/. - Німці в Україні // Аналітична доповідь № 2. - Досвід України в галузі прав національних меншин. Укр. і англ. мови. - К. - 1994. - С. 51-60; Р. 150-159.

22. Німці України: минуле і сьогодення // Розбудова держави, - К. - 1994. - № 5. - С. 19-23.

23. Україна, Росія, Німеччина: взаємовідносини на передомі // Розбудова держави. - К. - 1994. - № 8. - С. 56-58.

24. Україна - Німеччина: можливості невичерпні, інтерес обопільний // Віче. - К. - 1994. - Серпень. - С. 147-153.

25. Попри всі негаразди. До розвитку українсько-німецьких економічних стосунків // Політика і час. - К. - 1994, - № 9. - С. 30-33.

26. Deutsche in der Ukraine. Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. - In: Chancen in Osteuropa und die Folgen für Deutschland. - Leipzig. - 1994. - S. 93-103. / Mitautor Prof. K. Rudolf /.

27. Deutschen der Ukraine: einst und jetzt // Oesthefte. - Wien. - Österreich. - 1994. - № 4. - 25. S.

Kudraychenko A.I. European policy of the Federal Republik of Germany (1970-1991). Doctor's thesis. Speciality 07.00.03 - Contemporary history, Institute of History of Ukraine. Ukrainian National academy of sciences, Kiev, 1994. The manuscript of the thesis is being defended. Different works were published on results of this thesis. The author of the thesis studied the ways the European policy of Germany was shaping and implementing. This policy promoted the overcoming of the split of post-war Germany and Europe. The foreign policy of German government, proved to be successful because it was focused on national interests and scientific principles. The next statements of the thesis were submitted to defence: the aspirations to national unity are irrespective of the social systems of the actors and can be carried out by means of rational foreign policy; the parallel development of FRG and GDR proves that the state with a higher level of democracy and freedom is the bulwork of national unity and consolidation. That is democracy and freedom make up the ground of national unity and determine the direction of its attainment; the European policy of the New Germany provides us with a bright example of the soberminded and constructive foreign policy of the great European power aimed at maintenance of stability in Europe and prevention from a turn over in a contemporary European political evolution; the appearance of the New United Germany in European political life will shift essentially whole European's and world's balance of power and usher to the new system of international relations where Germany plays a leading role.

Кудряченко А.И. Европейская политика Федеративной Республики Германии /1970-1991 годы/.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.03 - всеобщая история /новейшее время/, Институт истории Украины Национальной академии наук, Киев, 1994.

Защищается рукопись диссертации. По результатам исследования опубликовано 27 работ. В диссертации исследуются особенности формирования и реализации европейской политики ФРГ в исторически завершенный период, которая в значительной мере способствовала решению проблем послевоенного устройства континента, имела непосредственное влияние на преодоление государственного раскола Германии и военно-политического противостояния в Европе. Доказывается, что европейская политика Бонна имела успех потому, что базировалась на германских национальных интересах и научных основах разработки и осуществления ее стратегии и тактики. Соискатель защищает следующие положения: национальные устремления к воссоединению независимы от политического строя и достигаются благодаря рациональной внешней политике; опыт параллельного развития ФРГ и ГДР подтверждает, что уровень демократии и свободы определяет направление национальных устремлений, является фундаментом центростремительных сил; европейская политика новой ФРГ – пример повышения конструктивных аспектов великой страны континента, фактор стабильности и необратимости исторических перемен в современном мире; наличие в Европе объединенной Германии существенно изменяет систему политических координат, смещает центры политического притяжения и знаменует начало новой системы международных отношений, деятельным фактором которой является немецкая внешняя политика.

Ключові слова:

політично-правове врегулювання, національні інтереси, дві держави в Німеччині, деідеологізація, примирення, партнерство,

так звана розрядка, конвергентні стосунки, соціально-економічне і політичне самовизначення, національна ідентифікація, об'єднання, подолання розколу, біполярний світ, інтеграція, дезінтеграція, розвал, міжнародні відносини, незалежність, суверенітет, постконфронтаційний період, повоєнний устрій, багатопольсна система, стратегічні партнери, європейська безпека, регіоналізація відносин.

Олександр

Підп. до друку № 12.04.

Формат 60x84/16. Папір офс. Офс.друк.

Ум.друк.арк. 1,8. Обл.-вид.арк. 2,0. Тираж 100 прим.

Зам. 173.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАН України.
252011 м.Київ 11, вул.Пам'яті Мирного,28.

Ab 31.625

AB 31.625